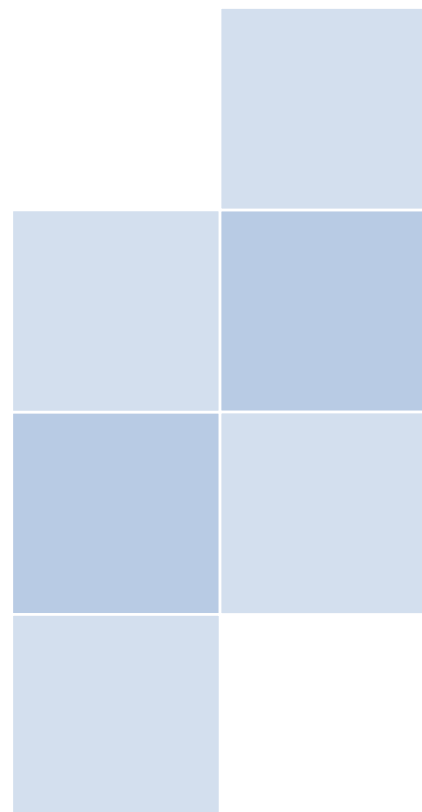

הכשרת מורים בהתמודדות עם אלימות

מוגש למנכ"ל משרד החינוך דר' שמשון שושני

מטלה בקורס 'מבוא לניתוח מדיניות- סדנא ב' (59732)

מגיש דולב גוטליב – 040367641

תוכן עניינים

א. תקציר מנהלים	ע' 3
ב. אלימות במערכת החינוך	ע' 4-7
ג. התמודדות מורים עם אלימות	ע' 8-11
ד. הצגת חלופות להכשרת מורים	ע' 11-13
ה. ניתוח חלופות	ע' 16-18
ו. נספח אסטרטגי	ע' 19
ז. ביבליוגרפיה	ע' 21
נספח א' "חישוב עלויות"	ע' 25
נספח ב' "טבלת שחקנים"	ע' 26-28

א. תקציר מנהלים

האלימות הגואה במערכת החינוך פוגעת במעשה החינוכי בבתי הספר ובביטחונם האישי של התלמידים. המורים וסגל בית הספר עומדים חסרי אונים מול אירועי האלימות, זאת בין היתר, משום שבמסגרת הכשרת פרחי הוראה בישראל ובמסגרת השתלמויות למורים אין הכשרה מספקת ומקיפה המעניקה כלים מעשיים להתמודדות עם האלימות ולצמצומה. היעדר הכשרה של הצוות החינוכי בבית הספר מהווה בעיה מרכזית בצמצום האלימות הבית ספרית. על מנת לפתור בעיה זו יש להעניק לסגל בית הספר הכשרה להתמודדות עם אירועי אלימות. ההכשרה תיעשה לאור מאפייניו הייחודיים של כל בית ספר, ותכלול חניכה של מנחה מלווה שיוצמד לכל בית ספר.

ב. אלימות במערכת החינוך

בשנים האחרונות אנו עדים לירידה בגילם של המעורבים באירועי אלימות קשים ובמקביל לעליה בחומרתם של האירועים האלימים. מוסדות החינוך רוויי אירועי אלימות המאיימים על ביטחונם של תלמידים ומורים כאחד וכתוצאה מכך משבשים את התהליך החינוכי בהם. האלימות בבתי הספר הפכה זה מכבר לבעיה חברתית. אמצעי התקשורת מדווחים כדבר שבשגרה על נתונים מדאיגים בדבר התנהגויות שליליות וחריגות של תלמידים כלפי תלמידים אחרים, כך שניתן לומר כי בתי הספר בישראל חדלים מלשמש מקומות בטוחים עבור תלמידיהם (רולידר לפידות ולוי, 2000)¹. במחקר שנערך על ידי דר' יוסי הראל נמצא ש- 40% מהתלמידים דיווחו כי נפלו קורבנות לבריונות בבית הספר לפחות פעם אחת בשנת 2001, 16% מהתלמידים דיווחו כי נפלו קורבנות לבריונות שלוש פעמים בשנה ו- 69.2% מתלמידי בתי הספר היסודיים סבלו במהלך חודש אחד מאלימות "מתונה" - מכות, דחיפות, בעיטות, מכות באגרופים, מכות באמצעות מקל, אבן ואיום בפגיעה פיזית (הראל, 2002). מסקר שנערך בקרב תלמידי חטיבות הביניים והתיכונים עולה כי 58.5% מהתלמידים סבלו במהלך חודש אחד מאלימות "מתונה" על סוגיה השונים, 19.4% מהתלמידים סבלו מאלימות "קשה" - מכות רצח, פגיעה באמצעות סכין או סחיטה באיומים (בנבנישתי, 2006). נוסף על כך, משטרת ישראל מדווחת על עליה של 115% בפתיחות תיקים לבני נוער בגין עבירות אלימות שבוצעו בין כותלי בית הספר בשנים 2000 עד 2005. בקרב כל המומחים העוסקים בחקר האלימות בבית הספר שוררת תמימות דעים שתמונת המצב המצטיירת מהמצאים היא קשה ומדאיגה (דו"ח מבקר המדינה, 2008).

אלימות בני הנוער בבתי הספר בעולם סובלים ממגמות דומות בהתפתחות האלימות בתחומם. ממחקרים עולה כי שלושה מכל ארבעה תלמידים בעולם חשים קורבנות לאלימות או קורבנות פוטנציאליים לאלימות (Baker & Letender, 2005). על פי מבחני הטימס, ישראל מדורגת במקום השמיני בעולם כבעלת רמת אלימות גבוהה, כשמעליה בדירוג נמצאות מדינות כגון רומניה ודרום אפריקה. בין המדינות הקרובות לישראל בדירוג רמת האלימות ניתן למצוא את קוריאה ואוסטרליה, ואילו מדינות צפון אירופה מדורגות כבעלות רמות האלימות הנמוכות ביותר (Timss, 1995). במחקר

¹ במחקר מקיף שכלל מעל 20 בתי ספר ו 2972 תלמידים נמצא ש-41% מהתלמידים מרגישים לא בטוחים בבית הספר (רולידר לפידות ולוי, 2000).

רב לאומי שנערך בין השנים 1994 - 2004 במסגרת ארגון הבריאות העולמי, חקר דר' יוסי הראל את הנתונים בישראל. במחקרו מצביע דר' הראל על הדירוג הכללי של אלימות נוער בישראל ביחס ל-36 מדינות שהשתתפו במחקר, נכון לשנת 2002, והוא מראה כי תלמידי כיתות ו' (גילאי 11) מדורגים במקום השביעי במעורבות בריונות, במקום השמיני כקורבנות בריונות, ובמקום העשירי במעורבות בקטטות. תלמידי כיתות י' (גילאי 15) מדורגים במקום ה-27 במעורבות באלימות, במקום ה-19 כקורבנות בריונות, ובמקום ה-31 במעורבות בקטטות. כלומר, מהמחקר עולה שישראל מדורגת בין עשר המדינות בהן מדד האלימות הוא הגבוה ביותר.

מחקרים מצביעים על כך שסביבות בטוחות מגבירות מרכיבים חשובים למעשה החינוכי, ביניהם שיתוף פעולה, קשר בין אישי, נכונות לבחון מצבים חדשים, יכולת ליטול סיכונים (בהקשר לנכונות ללמוד ולהתפתח) ויצירתיות. לכן, תוצאות אירועי האלימות בבתי הספר קשות. ההתנהגות האלימה בבתי הספר גורמת לפגיעה קשה בתחושת הביטחון והמוגנות של התלמידים בבית הספר עד כדי פגיעה ממשית בתהליך החינוכי (Furlong & Morrison, 1994; Morrison et al., 1997).

המושג 'אלימות' נוגע בתחום רחב של פעולות מזיקות הנעשות על ידי אדם אחד או יותר ופוגעות בפרט או בחברה, יש הרואים בהתנהגות זו התנהגות אנטי חברתית (הורוביץ, 2008). צורות האלימות השכיחות ביותר בבתי ספר הן קללות, ביטויים מעליבים, איומים והפחדות, מכות, סחיטה, התעללות והשפלה (בן ישראל, 1998).

זכויותיהם הבסיסיות של תלמידים מעוגנות בחקיקה ענפה. ראשית, לתלמידים זכויות המוקנות לכל אדם, לשמירה על חייהם, גופם וכבודם, המעוגנות בחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו. כמו כן, לתלמידים זכויות נוספות המעוגנות בחוקים פרטניים, מעצם היותם ילדים. זכות הילד לחיים באה לידי ביטוי בזכויותיו להישרדות ולהגנה, והיא מעוגנת בחוק העונשין, התשל"ז – 1977, הכולל הוראות ייחודיות בדבר מניעת פגיעה בקטינים, לרבות פגיעות נפשיות, גופניות ורגשיות. פסיקת בתי המשפט קבעה אף היא את טובת הילד כשיקול מרכזי בעת קבלת החלטות שיפוטיות בעניינו. עקרון התפתחות הילד מוצהר כמטרתם של חוקי חינוך שונים, לרבות חוק חינוך ממלכתי, התשי"ג-1953,

² ת"פ (מחוזי ירושלים) 113/03 מדינת ישראל נ' שרה וולך ואח', מובא בתקדין.

חוק חינוך מיוחד, התשמ"ח-1988, חוק לימוד חובה, התש"ט-1949, וחוק זכויות התלמיד, התשס"א-2000. חוקים אלו מטילים על מערכת החינוך את החובות להביא לידי מימוש את זכותו של התלמיד להישרדות והתפתחות, ולהגן עליו מפני פגיעה בגופו, בנפשו, ברגשותיו וברכשו, לרבות מידי ילדים אחרים. בנוסף, על המדינה מוטלת החובה לממש את הזכות לחינוך המוקנית לכל ילד והיא מעוגנת בחוק זכויות התלמיד, התשס"א-2000. הזכות לחינוך מטילה על הרשויות את החובה לספק לתלמידים תנאי לימוד במוסדות בטוחים ובטיחותיים, לחנכם לדרך ארץ, להימנעות מאלימות³, ולהגן עליהם מכל פגיעה⁴. מוסדות החינוך אחראיים לקביעת כללי התנהגות ולאכיפתם כדי לאפשר לאנשי הצוות להגן על תלמידים כשנשקפת סכנה לשלומם של הילדים. הורים רשאים להניח כי ילדם הנשלח למסגרת חינוכית של בית ספר, ימצא בפיקוח המערכת החינוכית בשעות שהוא נמצא בתחום בית הספר⁵.

תופעת האלימות קיימת בכל תחומי החברה ונמצאת במגמת עלייה מתמדת, הן במספר האירועים, הן בעוצמת האירועים המדווחים והן במספר הנפגעים כתוצאה מהם. בתי הספר אינם הסביבה האלימה היחידה עבור ילדים ובני נוער, אולם הם משמשים כזירה מרכזית להתרחשותם של אירועים אלימים (הורוביץ פרנקל וינון, 1990). נתוני המשטרה מצביעים על כך ששליש מעבירות האלימות המבוצעות על ידי בני נוער מתרחשות בשטחי בית הספר, וכי 3,340 מתוך כ-5,080 תיקים פליליים שנפתחו לקטינים על עבירות שהתרחשו בבית הספר בשנת 2007 היו בגין אלימות⁶. מסקר מאגר מוחות (2005) עולה כי 83% מהציבור בישראל מודאג מתופעת האלימות המתרחבת בחברה הישראלית, ולמעלה ממחצית מהציבור סבור כי האלימות בבתי הספר היא היבט האלימות הבולט ביותר כיום בחברה הישראלית, המצריך טיפול דחוף. עוד עולה, כי 86% מהציבור רואים בפעולות של חינוך נגד אלימות כבעלי תרומה משמעותית למניעה ולהפחתה של תופעת האלימות. ממכלול ממצאי הסקר עולה כי מערכת החינוך ובתי הספר נתפסים בציבור הישראלי כמנוף המרכזי לצמצום האלימות בחברה בכללותה (מאגר מוחות, 2005), וכפי שהיטיב לנסח זאת ג'ון דיואי, "בית הספר אינו הכנה לחיים אלא החיים".

³ עת"מ (חיפה) 1341/03 פלוני ואח' נ' בית ספר "יבנה" חטיבת הביניים ישיבה תיכונית עירונית שש שנתית ואח', מובא בתקדין.

⁴ זכותו של הילד להגנה מפגיעה בשלומו הפיזי ובכבודו מעוגנת גם בחוזר מנכ"ל תשס"א/4 (ג), דצמבר 2000, ובחוזר מנכ"ל מיוחד ט' התשנ"ז, מרס 1997.

⁵ אפשר ללמוד על כך מהאמור בת"א (שלום נצרת) 2966/01 ה"א ואח' נ' א"ב (קטין) ואח', מובא בתקדין.

⁶ בן אריה, אשר, ציונית, יפה וציפי ברמן, השנתון הסטטיסטי לילד בישראל 2008, המועצה לשלום הילד, דצמבר 2008.

לאלימות בבתי הספר עלויות רבות. טרם נערך מחקר מעמיק המקיף את מכלול העלויות הנובעות מאלימות בני נוער בבית הספר, אולם ברור כי בבחינה כזו ילקחו בחשבון מספר משתנים, ישירים ועקיפים. המשתנה הראשון מתייחס להפסד ימי לימוד של תלמידים הנעדרים מבית הספר עקב חשש מתלמידים פוגעים הנמצאים בבית הספר. כך לדוגמא, כ-15% מתלמידי בתי הספר היסודיים בישראל, 6.5% מתלמידי חטיבות הביניים ו-4.6% מתלמידי התיכונים מדווחים על הימנעות מהליכה לבית הספר לפחות פעם בחודש עקב החשש שייפגעו (בנבנישתי ואח', עמ' 11)⁷. המשתנה השני מתייחס לעלות הטיפול הרפואי הנדרש לילדים הנפגעים מאלימות בבית הספר. המשתנה השלישי מתייחס לעלות הטיפול של צוות המורים בילדים הנפגעים ועלות ההתמודדות של מורים עם התופעה הגורמת להם להחסיר מזמנם בכיתה ומהזמן המוקדש ללימוד התלמידים. למשתנים אלו יש להוסיף פרמטר רוחבי, המתייחס להשפעה ארוכת הטווח של אירועי אלימות מתמשכים, אשר פוגעים בהישגי התלמידים (הורוביץ, 2008). לכל אלו יש להוסיף את עלות הטיפול בהליך הפלילי, מקום בו נדרשת התערבות משטרתית.

בעקבות ועדת וילנאי משנת 1999 ולנוכח ממצאי המחקר של בנבנישתי ואח' משנת 1998, שהצביע על רמות גבוהות של אלימות, נקט משרד החינוך פעולות רבות לצורך התמודדות עם אירועי אלימות, בין היתר הוכנסו יועצות לבתי ספר יסודיים, הוצאו חוזרי מנכ"ל בנושא התמודדות עם אלימות בבתי הספר והוכנס לשימוש "מדד שפ"י", שנועד לסייע לבתי הספר לאבחן אלימות בשטחו ולהתמודד עימה. יש לציין כי אף בתחום מיפוי ההתערבויות המופעלות כיום בבתי הספר טרם נערך מחקר מקיף בישראל (בנבנישתי, אסטור ומארצי, 2003).

⁷ 8.5% מתלמידי בתי הספר היסודיים העידו כי נעדרו אף יותר מפעם אחת בחודש עקב חשש מאלימות.

ג. חוסר כשירות של צוות המורים להתמודד עם אלימות

"הניסיון הוא מורה יקר, אך יש כאלה שלא

הצליחו ללמוד אצל אף מורה אחר."

(ב' פרנקלין)

תופעת האלימות בבתי הספר אינה "גזרה משמיים", וניתן לצמצם את מימדיה באופן ניכר (Smith, 2006; Jimerson & Furlong, 2004; Pepler, & Rigby, 2004). ההתערבות היעילה ביותר למניעת אלימות, כפי שתוארה על ידי תלמידים וצוות המורים, הינה נוכחותו של מורה המכיר את התלמידים (יריב, 1999). מנקודת מבטם של מורים רבים, הבעיה העיקרית המונעת התמודדות תקינה עם אלימות בבית הספר היא חוסר שיתוף פעולה מצד הצוות החינוכי. לדבריהם "מחנכים נקלעים לבעיה כשהם עוסקים בבעיות משמעת. הכשרתם והרקע המקצועי שלהם מכוון למקצועות לימודיים וחסרים להם מסגרות תמיכה בית ספריות להתמודדות עם אירועי אלימות". מורים רבים חשים חוסר אונים בהתמודדות היומיומית עם אלימות, ומרביתם בוחרים להתעלם מהתנהגות אלימה שאינה באחריותם הישירה. מחקרים רבים מצביעים על קשר בין חוסר מענה לאלימות מצד צוות בית הספר לבין תחושת חוסר ביטחון של תלמידים⁸, ומראים כיצד נפגעת האווירה הלימודית בבית הספר ובהשגיות התלמידים (Casey-Cannon, Hayward & Gowen, 2001; Yoon & Kerber, 2003). התעלמות הצוות החינוכי מאירועי אלימות מגביר אצל התלמידים את תחושת האיום בו הם חיים והיעדר הנסיון וההכשרה של המורים עלולה לעודד סביבה אלימה ומסוכנת עבור התלמידים (Astor, 1994).

חוסר מענה הולם של סגל בית הספר לאירועי אלימות גורם לחיזוק תחושת חוסר הביטחון של התלמידים ופוגע באווירה הלימודית ובהישגיות התלמידים (Casey-Cannon, Hayward & Gowen, 2001; Yoon & Kerber, 2003). מבחני הטימס הבינלאומיים עומדים על טיבו של הקשר בין הצלחה בלימודים ובין תחושת הביטחון של התלמיד, ומגלים כי לטיפול באלימות והעלאת תחושת המוגנות

⁸בכפר יונה ועד ההורים השבית את הלימודים בבית הספר נוכח התעלמות של הצוות החינוכי מאירועי אלימות (בן צור וזליקוביץ', 2008).

בקרב תלמידים בבית הספר ישנה חשיבות רבה גם בהתייחס להישגי התלמידים.⁹ כל אלו מדגישים את חשיבות ודחיפות הצורך בטיפול בתופעה. כאמור, מורים אינם עוברים במסגרת לימודיהם הכשרה מתאימה שתסייע להם להתמודד עם בעיות של אלימות בבתי הספר, אלו נעדרים כלים מקצועיים מתאימים לצורכי התמודדות אפקטיבית עם גילויי אלימות (יריב, 1999). מורים רבים, מרביתם ללא נסיון רב, אינם מצליחים לפתח אסטרטגיה להתמודדות עם בעיית האלימות בבית הספר. מורים נוכחים, פעם אחר פעם, כי אינם כשירים להתמודד עם בעיית האלימות בקרב תלמידיהם, דבר הגורם לתחושות של יאוש ורצון לנטוש את מערכת החינוך. ישנה תופעה שבה מורים שאינם מצליחים להתמודד עם בעיית האלימות מפחיתים את מעורבותם וכשהמערכת מאפשרת זו מעבירים, את פתרון הבעיה לגורמים אחרים בבית הספר, כגון להנהלה או למחנכים. התנהגות זו של מורים, הכוללת הורדת רמת הציפיות עקב חוסר הצלחה בטיפול בבעיות משמעת אצל תלמידים, מנמיכה את המעורבות הרגשית של המורים ובכך מסייעת להם לשרוד במקצוע ולא להישחק.

למערכת היחסים בין מורים לתלמידים ישנה השפעה מכרעת על רמת האלימות בבית הספר. כאשר מערכת היחסים בין המורים לבין התלמידים הינה חיובית ומשמעותית, ישנו סיכוי גבוה יותר

להורדת רמת האלימות בבית הספר (; Goldstein, 1988; Coie, Underwood, & Lochman, 1991).

(Guerra & Tolan, 1994). בתוכניות התערבות נמצא שצוות בית הספר ובעיקר צוות המורים נמצאים בנקודות ההשפעה המשמעותיות ביותר בבית הספר, והם מכירים לעומק את אופי אירועי האלימות והבריונות בשטחו. נראה כי התערבותם של המורים עשויה לשמש כמנוף מרכזי להשפעה על ירידת רמת האלימות בבית הספר (Smith, Pepler, & Rigby, 2004).

אם כן, על מחנכי כיתות ומנהלים מוטלת אחריות מרכזית במניעה וטיפול באלימות המתרחשת בבית הספר. לצורך התמודדות עם משימה זו עליהם להצטייד בכלים, קרי, ידע והכשרה. כ-33% ממנהלי בתי הספר וכ-20% ממחנכי הכיתות סבורים שאין ברשותם הכלים הנדרשים לצורך התמודדות עם אירועי אלימות. כתוצאה מכך, יש לפעול למתן הכשרה למנהלים ומחנכים שתקנה להם את הכלים להם הם זקוקים. אמנם ההכשרה הבסיסית אותה עוברים מנהלים ומחנכים מסייעת בהתמודדות עם אלימות, אולם לצורך התמודדות עם אלימות יש לרכוש ידע ומיומנויות פרטניים והכשרה ממוקדת במהלך העבודה המקצועית. התמונה שמצטיירת מדברי המנהלים והמחנכים באשר להכשרה שקיבלו,

⁹ Timss, 2007, p.8.

אינה מעודדת. פחות מ-33% מהמנהלים ופחות מ-25% מהמחנכים סבורים שקיבלו הכשרה מתאימה להתמודדות עם אלימות בזמן לימודיהם. השיעור נמוך במיוחד בקרב מורי החטיבות העליונות ובקרב מורי בתי הספר שבפיקוח הממלכתי-דתי (בנבנישתי ואח', 2005, 146). מסקר שנערך בשנת 2003 בקרב 600 מורים, מציינים כ-400 מהמורים הנשאלים כי אין להם את הכלים והידע להתמודד עם האלימות בבית ספרם, וכי בעיית האלימות והמשמעת הינה הבעיה הקשה ביותר בתוך מערכת החינוך כיום (סקר דעת הקהל בקרב מורי ישראל, פנים 24, 2003, עמ' 77-88).

בהמלצתה הראשונה התייחסה וועדת וילנאי (1999) לכלים שיש לתת למנהל על מנת להתמודד עם האלימות. בין היתר הומלץ להוסיף לבית הספר גורמים חיצוניים על מנת לעזור בהתמודדות עם התופעה. בהמשך המלצות הוועדה הומלץ על עידוד בניית יחידות לימוד בתוכניות ההכשרה וההשתלמויות של גננות, מורים ומנהלים, המסייעות במניעת אלימות.

עדות לאפקטיביות פתרון זה, ניתן לראות בנתוני שנת תשס"ב שהצביעו על ירידה בשיעור אירועי האלימות בבתי הספר, ובפרט בבתי הספר היסודיים. ירידה זו נזקפה לזכות ההשקעה הרבה בהדרכה, הכשרה, השתלמויות, והתערבויות בבתי הספר היסודיים (בנבנישתי, 2005, 146).

מבקר המדינה בדו"ח המבקר לשנת 2008, מצביע על כך שמוסדות להכשרת מורים אינם מכשירים את פרחי ההוראה להתמודדות ראויה עם תופעת האלימות (מבקר המדינה, 2008). יש לציין, כי ישנם מוסדות הוראה המשלבים את נושא ההתמודדות עם אלימות בבית הספר כחלק מקורסי הבחירה, אך מרבית המכללות להכשרת מורים אינן עוסקות כלל בנושא. מנהלת האגף להכשרת עובדי הוראה במשרד החינוך הסבירה בדו"ח מבקר המדינה את היעדר ההכשרה בנושא אלימות בכך שמשך הלימודים במכללות מוגבל לשעות המתוקצבות, ולפיכך אין ביכולת המשרד לחייב את המכללות ללמד נושאים שונים שברצונו להטמיע בקרב פרחי הוראה.

בנוסף לדיווחי המורים בנוגע לאלימות, ישנם מחקרים העוסקים בדיווחי התלמידים אשר מחזקים את תחושת המורים בנושא האלימות בבית הספר. מהמחקרים עולה כי כ-25% מתלמידי בתי הספר היסודיים וכ-20% מתלמידי חטיבות הביניים והתיכונים מדווחים כי המורה "לא עושה כלום" כאשר פונים אליו ומתלוננים על התרחשות אלימה בבית הספר (בנבנישתי ואח', 2000). התעלמות המורים מאירועי אלימות או הדחתם עלולה לשלוח מסר מוטעה לתלמידים שהתנהגויות אלימות בבית הספר הן נסבלות ומותרות (Hoover & Hazler, 1994). קיימת סבירות גבוהה לכך שהתנהגות המורים

אינה משפיעה רק על התנהגות אלימה בבית הספר אלא גם על תפיסת התלמידים את האקלים הבית ספרי¹⁰ Thomas W. Miller, School Violence and Primary Prevention, Springer, New-York, (2008) "חשוב מאוד שהמורה הוא זה שיגדיר את כללי ההתנהגות, שכן במקום שאין הגדרה כזאת תהיה בריונות וחוסר גבולות" (עומר, 2009). "התעלמות מאירועי אלימות על ידי מורים גוררת את החלשת מעמדו של המורה וזו מוליכה במישרין להשתלטות התלמידים הבריונים על הלך הרוח בכיתה, תוך שהם הקובעים מי יושפל, מי יוחרם ומי יוכה." (וייס, 2008).

בעיית האלימות בבתי הספר נמצאת במדרון חלקלק. ילדים מתחילים לשדר בעיות התנהגותיות, ההורים והמורים חסרי אונים אל מול התופעות, האירועים ממשיכים ומחמירים וחוסר האונים גדל, ולמעשה נוצר מעגל קסמים המזין את עצמו ומתגבר. כלומר, נדרשת התערבות אפקטיבית של צוות המורים על מנת לייצר סביבה מוגנת וסמכות אפקטיבית כלפי הילדים ובכך ליצור תחושת ביטחון בבית הספר (אינס ופוקס, 2009). ילד אשר נהג באלימות בילדותו יפתח הרגלי התנהגות אלימים גם בבגרותו, וכפי שניסח זאת פרופ' חיים עומר "מבוגר אלים לא היה בהכרח ילד מוכה אך בוודאות קרובה היה ילד מכה". משמע שחוסר התערבות בטווח הקרוב ישפיע על האלימות בחברה בכללותה, ובקרב ילדים ומבוגרים. לכן, חשוב כל כך להתמודד עם תופעת האלימות בבתי הספר דרך פתרון בעיית חוסר כלים להתמודדות של הצוות החינוכי באמצעות הכשרתו.

ד. חלופות

חלופה א' – קורס הכשרה אקדמי בסמינרים להכשרת מורים

מפרט:

עריכת קורס הכשרה במסגרת הסמינר למורים, שיעסוק בדילמות וסימולציות להתמודדות עם אלימות בבית הספר. מטרתו של הקורס היא להעניק כלים פרקטיים למורים להתמודדות עם אירועי אלימות ולא לעסוק במחקרים ותפיסות תיאורטיות. בקורס, שיהיה קורס חובה וימשך שעתיים בשבוע, ינתנו כלים לאבחון מקרי אלימות ודרכים להתמודדות עם אירועי אלימות בבית הספר, בזמן אמת ובדיעבד. את הקורס יעברו המורים במקביל לתקופת התמחותם כך שיתאפשר להם להעלות במסגרת הקורס סוגיות ודילמות מתוך התנסותם האישית בכיתה..

רציונאל:

הענקת תשתית בסיסית לפרחי הוראה וכן כלים להתמודדות עם אלימות. הכללת תכנים העוסקים במניעת אלימות בית ספרית כחלק אינטגרלי מהכשרת המורים יסייע בהכנת מורים להתמודדות עם אירועי אלימות. יעילותם של הקורסים תהיה גדולה אם יועברו לקראת סוף תהליך הכשרת המורים ובמקביל לתקופת התמחותם¹¹.

במסגרת חובת הלימוד לשם קבלת תעודת הוראה משרד החינוך לא כלל יחידות לימוד בנושא התמודדות עם בעיות של בריונות ואלימות בבית הספר, ואף לא ערך תכנית לפיתוח יחידות לימוד בנושאים אלו או תוכנית שתאפשר למנהלים ומחנכים לעבור השתלמויות בנושא. (דו"ח מבקר המדינה).

עלות:

סך של 2,560,000 ₪ לשנה¹².

¹¹ Revital Sela-Shayovitz, Dealing with school violence: The effect of school violence prevention training on teachers' perceived self-efficacy in dealing with violent events.

¹² פירוט החישוב מופיע בנספח א' לנייר זה.

חלופה ב' – מנחה בית ספרי

מפרט:

מינוי מנחה מקצועי לכל בית ספר שיהיה כפוף למנהל אגף החינוך העירוני ומנהל בית הספר. כל מנחה יהיה אמון על חמישה בתי ספר, ותפקידו יכלול בניית תוכנית למניעת אלימות המותאמת פרטנית לבית הספר, וכן יפעל ליצירת כלים לצורך כך יחד עם סגל בית הספר. תפקידו של המנחה המקצועי יכלול ליווי מקצועי לסגל בית הספר, חניכה והשתלמויות להכשרה בהתמודדות עם אלימות. צוות המנחים העירוני ישמש כתובת לשיתוף פעולה בין גורמים שונים למניעת אלימות (דוגמת שפ"י, המשטרה וכו').

רציונאל:

קיימת חשיבות לליווי מקצועי וחניכה של צוות המורים בהתמודדות עם אלימות מתוך הסתכלות מקצועית וכוללת, הנעשית תוך אבחון וניתוח תופעת האלימות בבית הספר ויצירת כללי התנהגות ואסטרטגיה לאכיפתה. מינוי מנחים מקצועיים יעודד יצירת מנגנון מתמשך של תמיכה בסגל בית הספר, אשר יקטין את תחושת הבדידות של המורה בהתמודדות עם תופעת האלימות בבית הספר¹³.

עלות:

סך של 94,080,000 ₪ לשנה¹⁴.

¹³ פרופ' חיים עומר, הסמכות החדשה- הרצאה לצוותי חינוך, חדרה, 27.1.09.

¹⁴ ראה הערה 12 לעיל.

חלופה ג' – השתלמויות בית ספריות

מפרט:

עריכת שתי סדנאות בשנה לכלל סגל בית הספר שיעסקו בטיפול באירועי אלימות במוסדות חינוך, בהתאם לגישה המתאימה לבית הספר. הסדנאות יערכו על ידי בעלי מקצוע מוסמכים מאחד מארגוני מגזר שלישי המובילים תוכניות למניעת אלימות,¹⁵ וימשכו מספר שעות. עידוד ההשתלמות יעשה דרך גמול ההשתלמות של המורים והשתתפות חנים בהשתלמות. אורכה של ההשתלמות היא שלושה מפגשים של ארבע שעות לכל מפגש. מפגשים אלה יתקיימו בקבוצות קטנות וימוקדו במיומנויות תפקוד בשגרה. במסגרת הסדנאות יעלו הקשיים היומיומיים של המורים ובהתאם יוענקו הכלים המעשיים להפחתת האלימות.

רציונאל: חשיבות קיום הסדנאות לכלל סגל בית הספר פעמיים בשנה היא בעצם העלאת נושא האלימות לדיון והגברת המודעות אליו, דבר שיפר את הנכונות לטפל בבעיה. הכשרה זו תעניק לסגל בית הספר כלים יעילים להתמודדות עם קשיים שגורתיים שחווים מורים בטיפול באירועי אלימות בבית הספר תוך כדי משוב על דרך פעולתם והתנהגותם היום יומית. הכשרה מסוג זה יכולה להיות מותאמת לאופי בית הספר ולמאפייני האלימות הקיימים בבית הספר על פי מבחני המיצ"ב ואבחון כולל של אח"מ.

בהשתלמויות מסוג זה יכול צוות בית הסר להיחשף למספר כלים ושיטות שונות, ולגוון את דרכי הפעולה בהתאם.

עלות:

סך של 117,600,000 ₪ לשנה¹⁶.

¹⁵ הנסיון והידע המעשי בהתמודדות עם אלימות מצוי מחוץ למשרד החינוך, בארגוני מגזר שלישי וגורמים פרטיים המובילים את הנסיון. (צ'ונה, 2009)
¹⁶ ראה הערה 12 לעיל.

ה. ניתוח החלופות

על מנת לבחור את החלופה היעילה ביותר מבין שלוש החלופות, נעזר בקריטריונים הבאים: העלות התקציבית המשוערת, האפקטיביות, פשטותה של החלופה ונכונותם של השחקנים הרלוונטיים לשנות את המדיניות הקיימת.

עלות תקציבית שנתית משוערת

מתן הכשרה במסגרת הסמינר למורים, היא החלופה הזולה ביותר, בעלות של כ-2.56 מליון ₪ בשנה. החלופה היקרה ביותר היא החלופה המציעה עריכת השתלמויות בית ספריות בעלות של כ-117.6 מליון ₪ בשנה. מבחינת עלותה התקציבית, חלופת מינוי מנחה בית ספרי, קרובה בעלותה לחלופת ההשתלמויות הבית ספריות, בעלות של כ-94 מליון ₪ כלומר הפער בין שתי חלופות אלו לחלופת הקורס בסמינר למורים נעמד בכ-100 מליון ₪ בשנה, מכאן שבהסתכלות תקציבית ישנה עדיפות ברורה לחלופה העוסקת בהכשרה במסגרת סמינר למורים.

אפקטיביות

למינוי מנחה בית ספרי, ישנם סיכויי הצלחה גבוהים להביא לשיתוף פעולה בין המנחה לבין סגל בית הספר, ולשינוי האקלים הבית ספרי¹⁷. חלופת ההשתלמויות הבית ספריות, הוכיחה עצמה כיעילה כמסגרת שבה ניתן להתנסות בהוראה לקבל משוב בונה (Eisner, 1998). דוגמא להשתלמויות כאלה, הוכיחה עצמה במסגרת תוכנית מבוקרת שנערכה בבית ספר בניו יורק¹⁸. אך למתן הכשרה לפרחי הוראה במסגרת הסמינר למורים ישנה השפעה חיובית נוספת שכן על ידי מתן כלים להתמודדות עם אלימות ובמניעת קשיים עתידיים, נמנעת שחיקה בעתיד (פרידמן ובלה, 2001). אולם, יש לתת את הדעת לכך שחלופה זו אינה נותנת מענה למורים הנמצאים כיום במערכת ושינוי המערכת כולה בהתאם לחלופה זו יארך עשרות שנים, עד שדור המורים הוותיקים יוחלו במורים צעירים אשר עברו הכשרה.

¹⁷ בתוכניות בהם לקחו חלק מנחים שגיבשו יחד עם בית הספר סדנאות להכשרה נמצא שיתוף פעולה רב בין הצוות לבין המנחה וקשר ישיר להצלחת התוכנית (וייס, 2008).

¹⁸ בביטאון של ארגון מנהלי בתי הספר התיכוניים האמריקאי מדווח הלר (Heller, 1996) על ניסיון מוצלח של פעולה כוללת למניעת אלימות בבית הספר Woodbury ב-Monroe Central Valley במדינת ניו-יורק. בדיווח מתוארות תכניות שנקטו במסגרת הפעולה הכוללת וכן מובאים דבריו של מנהל בית הספר המנתח את סוד ההצלחה של הפעולה.

עולה ספק באשר ליעילות הכשרה בנושא כה מורכב לפני הכניסה לתפקיד. פייז'ה אמר לגבי הכשרת הוראה כי "אי אפשר לתפוס את הקטעים הקשים לפני שתופסים את הקלים".¹⁹ אחת ההנחות בהכשרת מורים היא שדברים הדורשים התנסות על מנת להבינם אינם ניתנים להבנה על ידי אנשים חסרי ניסיון(בוגנים, 2004).

ניתן להניח כי נוכחות של מנחה בית ספרי, הינה אפקטיבית יותר בהקניית כלים למורים בהתמודדות עם אירועי אלימות, היות שהיא מאפשרת ליווי צמוד ולאורך זמן ובהתאם לאופי האלימות המאפיין את בית הספר.

ישימות טכנית

השתלמויות בית ספריות, קיימות כיום ולכאורה ניתן לשלב בקלות השתלמויות בנושא מניעת אלימות, אולם, השתלמויות אלה מעמיסות מאוד על סגל המורים, ודורשות מהם להגיע בשעות מאוחרות ובחופשות, כך שהוספת השתלמויות נוספות בנושא אלימות עלול להכביד על המערכת. מתן הכשרה במסגרת סמינרים למורים הינה חלופה שניתן ליישם בקלות יחסית, אולם הכשרה זו, המחייבת רגולציה של משרד החינוך, אינה מיושמת בפועל על אף שיצאה הנחיה כזו בשנת 2004 שעד כה לא יושמה בפועל. חלופת מנחה בית ספריים, קשה יותר ליישום, שכן יש צורך לגייס מנחים, להכשיר אותם ולחנוך אותם בתפקידם, תהליך שעלול להימשך זמן רב.

נכונות השחקנים לשינוי מדיניות

חלופת מינוי מנחה בית ספרי, הינה הפשוטה ביותר מבחינת נכונות השחקנים לשינוי מדיניות, היות שהוספת מנחה לבית הספר מוסיף מגדיל את כח האדם באגף החינוך בעיר והמנחה משמש כלי עזר למנהלי בתי הספר. עריכת השתלמויות בית ספריות, שדורשת מהמורים להקדיש מזמנם הפרטי, עלולה לעורר התנגדות בקרב המורים ולגרור קושי ביישום החלופה. להוספת קורסים במסגרת הסמינר למורים, תהא הנכונות הנמוכה ביותר, שכן הסמינרים ימנעו מלכבול עצמם לקורסים נוספים ולהתערבות נוספת בתוכנית החינוכית.

¹⁹ Hamlyn, D. W. "The Logical and Psychological Aspects of Learning", in The Concept of Education, Peter, R.S., ed., London: Routledge and Kegan Paul, 1967, p.30.

הערכת החלופות – טבלה מסכמת

קריטריון / חלופה	סמינרים	מנחה בית ספרי	השתלמות
אפקטיביות	נמוכה	גבוהה	בינונית
עלות תקציבית (ש"ל לשנה)	2,560,000	94,080,000	117,600,000
פשטות הישימות הטכנית	בינונית	נמוכה	גבוהה
נכונות השחקנים לשינוי מדיניות	נמוכה	גבוהה	בינונית

החלופה המומלצת – מנחה בית ספרי

משקלול הקריטריונים המוצעים עולה שהחלופה המומלצת להתמודדות עם תופעת האלימות בבתי הספר והיעדר כלים מספיקים של הצוות החינוכי, היא מינוי מנחה בית ספרי. בהסתכלות מן ההיבט המשמעותי ביותר, היעילות, עולה כי המנחה הבית ספרי הינו החלופה המועדפת.

ז. נספח אסטרטגי

המדיניות המומלצת היא מנחה בית ספרי. מדיניות כזאת היא אמנם בעלת קשיים רבים בעיקר בהיבט המימון אך על אף היותה החלופה יקרה ועל אף שהיא עלולה לעורר מספר מתנגדים, היא מהווה את החלופה בעלת האפקטיביות המשמעותית ביותר מבין כל החלופות.

שחקנים ואינטרסים:

משרד האוצר (אגף התקציבים) – אגף התקציבים באוצר יביע התנגדות למהלך כזה מתוך חשש להגדלת המשרות והתקציב כח האדם במשרד החינוך ובבתי הספר. האוצר מכיר את החלופות האחרות הקיימות לצמצום האלימות וינסה לעודד לחלופות הזולות וביניהם ההכשרה בסמינרים למורים.

המועצה לשלום הילד – המועצה מתנגדת לכל מהלך המגדיל את סמכות המורים בהנחה שסמכות כזאת עלולה לפגוע בזכויות התלמידים. המנחה הבית ספרי מעודד את המורה לנקוט גישה סמכותית ולמצות את הכלים שברשותו מול התלמידים. לכן המועצה עלולה להתנגד למהלך.

מועצת תלמידים – בעלי אינטרס, וצפויה התנגדות להתערבות נוספת בהתנהלות בית הספר. חיזוק מעמד המורה עלול לאיים על מקומם בקבלת ההחלטות ובמעמדם בבית הספר.

מנהלי בתי ספר – בעלי הסמכות הפורמאלית לקיום החלופה כאנשי מקצוע ובירוקרטים. המנהלים עלולים לחשוש מכניסת גורם נוסף לבית הספר. אולם, סביר כי יתמכו באיש מקצוע שכפוף אליהם ומגדיל את כוחם ושליטת בבית הספר. ועד הורים – התנגדות להתערבות נוספת בהתנהלות בית הספר. חיזוק מעמד המורה עלול לאיים על מקומם בקבלת ההחלטות ובמעמדם בבית הספר. בגלל הערכתם הנמוכה לאיכות המורים הם עלולים לחשוש משיקול דעתם בהתמודדות עם נושא כה רגיש.

אגף החינוך העירוני – תמיכה בגורם מסייע והגדלת כוחו בבתי הספר.

המשרד לבטחון פנים – כבעל אינטרס המשרד יתמוך בכל צעד שימנע אלימות בבית הסר ויראה בכך מנוף להתמודדות שלו עם אלימות בחברה הישראלית כולה. המשרד קידם מדיניות דומה דרך פרויקט עיר ללא אלימות אשר היה שותף בה.

רשויות מקומיות (מנהלי החינוך העירוניים) – כבעלי אינטרס ובירוקרטים הרשויות יביעו תמיכה בצעדים שמגדילים את כוחם ומעמדם בתוך בתי הספר. להורדת האלימות בבתי הספר יכולה להיות השפעה חיצונית רחבה בעיר. תוכנית שתפחית את האלימות תביא לירידה בוונדליזם ובפחית של הציוד במוסדות החינוך ובתי הספר שיורד מתקציבי הרשות המקומית.

ארגוני מורים – יהיו אדישים בתחילת המהלך על מנת להבין על מי ייפול הנטל, אם ירגישו שזו תוספת משמעותית לתפקיד המורה הם עלולים להתנגד, אולם אם יראו בכך הזדמנות לקידום מעמדו של המורה הם יתמכו.

מגזר שלישי (מצילה, הקרן לידידות (עיר ללא אלימות), S.O.S אלימות) – ארגוני מגזר שלישי מקדמים מדיניות דומה כמקרים נקודתיים שונים בארץ. ניתן להניח כי הם יראו בכך מנוף לחיזוק הנושא בסדר היום של בתי הספר ומקום לעודד את תוכניות המדף והמדיניות שכל אחד מהארגונים מקדם. העצמאות הבית ספרית תאפשר לכל ארגון לנסות ולקדם את הגישה והתוכנית שלו בכל בית ספר ורשות מקומית.

עקרונות אסטרטגיה לפעולה:

היישום יתחלק לשני שלבים, השלב הניסויי הראשוני, שיכלול את בתי הספר שיהיו מעוניינים לקחת חלק ביישום, וכעבור שנתיים שלב היישום הכולל בכלל מערכת החינוך. במהלך היישום יש לשים דגש על מספר עקרונות על מנת ליצור קואליציות לפעולה ונטרול התנגדויות צפויות:

1. הובלת המדיניות על ידי גף ניסויים ויוזמות – נכונותם לקדם רעיונות חדשים גבוהה ויתכן

ויראו בכך הזדמנות להובלת שינויים חדשים בתוך בתי הספר.

2. המשרד לביטחון פנים כגורם שותף בתהליך – בדרך זו ניתן לאגם משאבים לקיום המדיניות

ולזכות לקואליציה רחבה יותר. (המשרד לבטחון פנים תומך היום בכ-37% מימון של פרויקט

דומה ב-11 רשויות מקומיות)

3. ההשתתפות בשלבים הראשונים תיעשה מבחירה – רצוי להימנע מלחייב בתי ספר וערים

להשתתף בפרויקט ולאפשר בחירה מתוך רצון בלקיחת חלק בתהליך מתוך נכונות לשתף

פעולה. בדרך זו סיכויי ההצלחה ביישום הראשוני גבוהים.

4. בניית צוות היגוי המורכב מכלל השחקנים בתחום - יש לעצב את אופי תפקיד המנחה הבית

ספרי באמצעות צוות שיכלול את ארגוני המורים, וועדי ההורים, מועצת תלמידים, המועצה

לשלום הילד וארגוני מגזר שלישי המעוניינים לקדם את גישתם. כאשר כלל הגופים הללו

מעורבים מחויבותם תהיה גדולה הרבה יותר.

5. להקנות לבית הספר עצמאות בקביעת דרכי היישום בתוך בית הספר. מנהל בית הספר רשאי יהיה להגדיר האם בבית ספרו ישנה "אפס סובלנות" או גישה של "הידברות", זאת לאור המאפיינים הייחודיים של כל בית ספר ואופי אירועי האלימות בתחומו. ישנה חשיבות להסתכלות על בית הספר כעל מערכת שלמה וסגורה, הן בשלב אבחון סוג ואופי אירועי האלימות בבית ספר, והן בשלב קביעת תוכניות הפעלה הבית ספריות להתמודדות עם אירועי האלימות (Astor, Benbenishty & Heather, 2004). בדרך זו ניתן יהיה להגדיל את מחויבותם של מנהלי בתי הספר לתוכנית כמקדמי מדיניות מרכזיים.
6. ביצוע מעקב ומדידה של שינוי ברמת האלימות ונזקי האלימות בבתי הספר לאורך כל התהליך וכן מעקב אחר מספר הפניות לבתי חולים ולמשטרה, וזאת על מנת לעמוד על השינוי ברמת האלימות והרווחה הכלכלית שנוצרת בעקבות ירידה זו למשק כולו. בדרך זו ניתן יהיה לקדם את תקצוב התוכנית מול משרד האוצר ואגף התקציבים.
7. תגמול מורים על ההכשרה דרך גמול השתלמות. על מנת לעודד את המורים לשתף פעולה עם התוכנית ניתן יהיה לתגמל אותם באמצעות גמול השתלמות.
8. קידום יחסי הציבור של התוכנית בקרב הציבור לאחר השלב הניסויי הראשוני, שימשך בין שנה לשנתיים. יש לפרסם את התוכנית בעיתונות ולגבות את הפרסום בדוגמאות של בתי ספר בהם חל שיפור משמעותי ברמת האלימות. נתונים אלה יעודדו תמיכה ציבורית ופוליטית וכן יתנו מוטיבציה לבתי ספר נוספים לקחת חלק ביישום תוכנית.
9. המועצה לשלום הילד - אפשר לרתום אותם בעזרת יישום ההמלצה להוספת יועצות לבתי הספר, כפי שהמליצו בנייר העמדה שהוציאה המועצה בכך לעודד את תמיכתם. ולעודד צעדים מתודולוגיים, ובהם למידה מהצלחות והגברת שיח זכויות הילדים, שמגמתם להשתית את מערכת היחסים בין כל השותפים בקהילה על כבוד הדדי ותקשורת פתוחה.²⁰

²⁰ המועצה הלאומית לשלום הילד, נייר עמדה: התמודדות עם אלימות בחברה הישראלית (המלצות והצעות לפעולה), יולי 2005.

ח. ביבליוגרפיה

- אינס אורלי ופוקס אורלי, (2009) **בעיית הסמכות בבתי הספר**, המשרד לביטחון פנים, עיר ללא אלימות, ירושלים.
- אמי בוגנים (2004), "מתיאוריה למעשה", בתוך : יוסף באשי, אמי בוגנים ומרים בן פרץ, **חינוך והכשרה**, הסוכנות היהודית, המחלקה לחינוך יהודי ציוני.
- הורוביץ, ת. ואמיר. מ. (1981). **דפוסי התמודדות של מערכת החינוך עם בעיית האלימות. דו"ח מחקר מס' 219**, מכון הנרייטה סולד, ירושלים.
- הורוביץ, ת., פרנקל, ח. וינון, י. (1990) **דפוסי אלימות של בני נוער**, דו"ח מחקר מס' 239, מכון הנרייטה סולד, ירושלים
- בן אריה, אשר., ציונית, יפה וציפי ברמן (2008), **השנתון הסטטיסטי לילד בישראל 2008**, המועצה לשלום הילד.
- בנבנישתי, ר. (תשס"ב). **אלימות במערכת החינוך-דו"ח ביניים על ממצאי סקר בקרב התלמידים**. ירושלים : ב"ס לעבודה סוציאלית, אוניברסיטה פתוחה.
- רמי בנבנישתי, רון אבי אסטור ורוקסנה מארצ'י , (2003) "התמודדות עם אלימות במערכת החינוך", **מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית** מס' 17 עמ' 9-44
- בן ישראל, ג., (1998) "אלימות נוער במערכת החינוך ומחוצה לה", ירושלים. בתוך : ישראל אידלוביץ ועמוס פלישמן, **תהליך התמודדות של מורים עם בעיות אלימות**, המכללה האדמית אחווה, <http://itu.cet.ac.il>.
- הורוביץ, תמר. (2000) **אלימות כתופעה אנטי חברתי תיאורה ומעשה : סקירת ספרות מקצועית**. ירושלים : מכון הנרייטה סאלד. עמ' 7 – 20.
- הורוביץ, תמר (2008) "אלימות יום-יומית בבית הספר – פרט מול חברה", **דפים**, גליון 46, מכון מופ"ת תל-אביב.

- הראל יוסי ואח', (2003) נוער בישראל: רווחה נפשית וחברתית, ודפוס התנהגויות סיכון; ממצאי המחקר הארצי השלישי (2002) וניתוח מגמות בין השנים 1994-2002. ג'וינט-מכון ברוקדייל ואוני' בר אילן.
- המועצה הלאומית לשלום הילד (2005), נייר עמדה: התמודדות עם אלימות בחברה הישראלית (המלצות והצעות לפעולה).
- וייס, רחלי, (2008) "הכבוד אבוד של המורה", **הד חינוך**, הסתדרות המורים בישראל, גיליון 4-5
- עומר, חיים (2002) **המאבק באלימות ילדים: התנהגות לא אלימה**. בן שמן: מודן. ע' 149-169.
- חיים עומר, **הסמכות החדשה- הרצאה לצוותי חינוך**, חדרה, הרצאה שניתנה ב- 27.1.09
- יובל וורגן, (2007) **המוסדות האקדמיים להכשרת מורים**, מממ, מרכז המחקר והמידע של הכנסת.
- יריב, אליעזר, (1999) **שקט בכיתה, בבקשה!**, הוצאת רכס.
- מאגר מוחות (2005). **סקר דעת קהל מס' 2 בנושא: אלימות בישראל**, אוניברסיטת ת"א.
- קורן דורון, (2009) "מבקר ספרות לימד תנ"ך בחטיבת ביניים וחזר עם מסקנות עגומות", **הארץ**, 11.6.09
- ועדת וילנאי, (1999) **דו"ח המלצות ראשוני ליישום: תוכנית לאומית לצמצום האלימות בקרב ילדים ונוער במערכת החינוך בישראל**. ירושלים: משרד החינוך
- פרידמן יצחק וגביש בלה, (2001) **המורה המתחיל: הקשיים, התמיכה וההסתגלות**, מכון הנרייטה סולד, פרסום מס' 14 במסגרת "מידע זמין לאיש המקצוע", ירושלים.
- רולידר, ע., לפידות, נ. ולוי, ר. (2000). **תופעת ההצקה בבתי-ספר בישראל**. המכללה האקדמית, עמק יזרעאל, החוג למדעי ההתנהגות.

•רענן בן צור ומורן זליקוביץ, "כפר יונה: ביה"ס מושבת בשל אי טיפול באלימות", **Ynet**, 22.5.08,

•שיחת טלפון עם יוני צ'ונה, מנכ"ל שותף באס או אס אלימות, ב-28 ביוני 2009

•תום גומפל, "הרהורים על אלימות בית-ספרית", **מפגש לעבודה חינוכית סוציאלית**, 16, עמ' 13-24, האוניברסיטה העברית, 13 ספטמבר 1999

- Astor A. R., Benbenishty R. & Heather A. M.,(2004) "Monitoring and Mapping Student Victimization in Schools", **Theory into Practice**, volume 43, number 1, the oho state university.
- Baker, D., & Letendre, G. (2005). **National differences, global similarities**. Stanford: Stanford University Press.
- Olweus, D. (1993). **Bullying at school what we know and what we can do**. Oxford and Cambridge, M.A: Blackwell Publishers
- Sullivan, K., Cleary, M. & Sullivan, G. (2004). **Bulling in Secondary Schools**. P.C.P, Corwin press.
- Heller , G . (1996). **Changing the school to reduce school violence: What works**. NASSP Bulletin, 80 (579), 1-11
- Eisner, E. W. (1998). **The Kind of Schools We Need: Personal Essays**. Portsmouth, NH: Heinemann.
- Morrison, G. M., Furlong, M. J., & Morrison, R. L. (1997). "The safe school: Moving beyond crime prevention to school empowerment". In A. P. Goldstein & J. C. Conoley (Eds.), **School violence intervention: A practical handbook**. (pp. 236-264). New York: The Guilford press.
- Timss 2005

- Jimerson, S. R., & Furlong, M. J. (Eds.). (2006). **The handbook of school violence and school safety: from research to practice**. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Smith, P. K., Pepler, D., & Rigby, K. (2004). **Bullying in schools**. Cambridge University Press
- Blankeney, C. D., & Blankeney, R. A. (1991). Understanding and reforming misbehavior among behaviorally disordered adolescents. *Behavioral Disorders*, 16, 120–126.
- Coie, J. D., Underwood, M., & Lochman, J. E. (1991). "Programmatic intervention with aggressive children in the school setting." In D. J. Pepler & K. H. Rubin (Eds.), **The development and treatment of childhood aggression** (pp. 389–410). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Goldstein, A. (1988). **The prepare curriculum: Teaching prosocial competencies**. Champaign, IL: Research Press.
- Guerra, N. G., Nucci, L., & Huesmann, R. L. (1994). "Moral cognition and childhood aggression." In L. R. Huesmann (Ed.), **Aggressive behavior: Current perspectives** (pp. 13–33). New York: Plenum.
- Guerra, N., & Tolan, P. (1994). **What works in reducing adolescent violence: An empirical review of the field**. (Rep. No. F-888). Boulder: University of Colorado, Center for the Study and Prevention of Violence.
- **Third International Mathematics and Science Study (TIMSS)** (1995). Retrieved from www.nces.ed.gov/timss/timss-r/index.asp.

נספח מס א' - חישוב עלויות

חלופה א'

58 מוסדות להכשרת מורים²¹

4,800 תלמידים לתעודת הוראה בשנה²²

30 בכיתה, 160 כיתות

קורס שנתי של שתי נקודות בעלות 16,000 ש"ח²³

סה"כ עלות – 2,260,000 ₪ לשנה

חלופה ב'

3,920 בתי ספר

מנחה על כל חמישה בתי ספר ז"א 784 מנחים סה"כ

עלות מנחה בשנה : 120,000 ₪²⁴

סה"כ : 94,080,000

חלופה ג'

3,920 בתי ספר, פעמיים בשנה X 2

עלות סדנה ממוצעת – 15,000 ₪²⁵

117,600,000 ₪ סה"כ

²¹ יובל וורגן, המוסדות האקדמיים להכשרת מורים, מממ, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 17 ביוני 2007
²² נתונים על המערכת להכשרת מורים וגננות בפרסומי הלמ"ס הבאים:

- מוסדות חינוך על-תיכונים וגבוהים (פרט לאוניברסיטאות), תשמ"ד, פרסום מיוחד מס' 753, תשמ"ה-1985.

- מוסדות חינוך על-תיכונים לא-אקדמיים, תשנ"ח-תשנ"ט – לקט ממצאים סטטיסטיים, 2001/6.

- מכללות אקדמיות תשנ"ו, תש"ס, תשס"א – לקט ממצאים סטטיסטיים, 2002/19.

- סקר כוחות הוראה, תש"ס – פרסום מיוחד מס' 1193, תשס"ג-2002.

²³ הנתונים נמסרו על ידי הגב' אופירה עמיאל מנהלת גף לתקן, תקציב והצטיידות, שיחת טלפון ב-2 ביולי

²⁴ מתוך נתוני תוכנית מנחת מנחים בלוד 2008-2009

²⁵ התמחור לקוח ממגוון תוכניות שהוצגו בוועדה למניעת אלימות, עיריית חדרה, 2008

נספח ב' – טבלת שחקנים

הלקוח: מנכ"ל משרד החינוך – ד"ר שמשון שושני

נייר זה מוגש למנכ"ל משרד החינוך, הד"ר שמשון שושני. בסמכותו של ד"ר שושני לתקן תקנות ולהתוות מדיניות. תפקידו חולש על כל הגפים במשרד החינוך וביכולתו ליצור אינטראקציה בין תפקידנים שונים במשרד החינוך העוסקים בהכשרת מורים. כמו כן, בכוחו להקצות תקציבים בתוך משרד החינוך.

ד"ר שושני תומך בחיזוק מעמדו של מנהל בית הספר ובחינת בית הספר כיחידה אוטונומית. ניתן להניח כי חלופה המעודדת התמודדות עם אלימות ברמה הבית ספרית תעמוד בקנה אחד עם תפיסותיו של ד"ר שושני.

טבלת שחקנים

שחקן	אינטרסים	עמדות	משאבים
נבחרים			
שר החינוך	העלאת מעמד מערכת החינוך בתקופתו, תדמית של מי שהצליח לקדם רפורמות במערכת החינוך, הישרדות פוליטית	בעד התמודדות עם אלימות במערכת החינוך כיעד מתחילת הקדנציה, חיזוק מעמד המורים יחזק את מערכת החינוך בכללותה	תקציב החינוך, חקיקה, מוביל דעת קהל
השר לביטחון פנים	הצגת ירידה בנתוני אלימות ופשיעה בתקופתו,	מעוניין להראות שינויים במערכת החינוך בזכות	תקציב בטחון הפנים, חקיקה, מוביל דעת קהל

	מעורבותו, מוביל גישה של אפס סובלנות לאלימות	הישרדות פוליטית	
גורם משמעותי בבניית תקציב המדינה ובחוק ההסדרים	מדיניות של חסכון בתקציב המדינה	מעמד משמעותי בממשלה	שר האוצר
ניהול מערכת החינוך היסודי בעיר, תחזוקת מבני החינוך בעיר	השגת תקציבים לפרויקטים בעיר	הישרדות פוליטית, הזרמת תקציבים למערכת החינוך בעיר	ראשי ערים
יכולים ליצור הסכמה רחבה ודיון מעמיק בתחום	אין עמדה ברורה ואחידה, שותפים בה גורמים רבים עם עמדות מגוונות	לקדם פרויקטים שונים למניעת אלימות והרחבת קשת הפעילות, לחזק את המעמד הפוליטי והציבורי של המשתתפים	ועדת שרים למניעת אלימות
ביוקרטים			
שליטה בתקציב המדינה באמצעות גיבוש וחוק ההסדרים.	אמונה בחיסכון בתקציבים ובמשרות חדשות במערכת החינוך	שמירה על הקופה הציבורית וצמצום ההוצאות	אגף תקציבים
תקציבים מהרשות המקומית (תלוי ברשות), קשר עם ארגוני מגזר שלישי ועמותות, סנכרון הפעילות בבית הספר	רצון למקסם את הכוח והשליטה על בתי הספר על מנת לממש את האחריות הרבה המוטלת עליהם	קידום בית הספר כמרכז חינוכי ייחודי ומוביל	מנהלי בתי ספר
בעלי עניין – קבוצות אינטרס			
אין	ליצור סביבה בטוחה בבתי הספר	לקדם אינטרסים למען הנוער	מועצת תלמידים
אין	למקסם את השפעתם על הנעשה בתוך בית הספר	מיתוגם כמשמעותיים בתהליכים במערכת החינוך	ועד הורים
עלולים לעורר קשיים	להוריד נטל מהמורים	להגדיל את בסיס הכוח של	ארגוני מורים

(שביתות ומחאות)		הארגונים	
בהתנגדות לתוכנית		להתפס כמייצגת המורים	
כח פוליטי בינוני (לובי)	לשמר את זכויות הילד והתלמיד ואף להגדיל את השמירה על זכויותיהם	מיתוג כשומרי הסף האותנטיים לזכויותיהם של הילדים	המועצה לשלום הילד
נגישות לתרומות ותקציבים וכן מחזיקים את מירב הידע המעשי להתמודדות עם אלימות	לכל ארגון עמדות משלו, תלוי בגישה החינוכית שהוא מוביל, כולם מחפשים ערוצים להיכנס ולהשפיע בתוך בתי הספר באופן מוסדר	לשמש גורם משמעותי בתוך בתי הספר ובתוך מערכת החינוך	ארגוני מגזר שלישי נגד אלימות בתוך מערכת החינוך